

Nr 279.

Uppläst och godkänd i första kammaren den 22 september 1914.

» » » i andra kammaren den 22 september 1914.

Riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående utredning och förslag i fråga om upphävande av befintliga familjefideikommissstiftelser m. m.

(Lagutskottets utlåtande nr 26.)

Till Konungen.

Vid innevarande riksdag har av enskild motionär hemställts, att riksdagen ville i skrivelse till Eders Kungl. Maj:t anhålla, det Eders Kungl. Maj:t, efter verkställd utredning rörande i riket bestående familjefideikommissstiftelser i såväl fast som lös egendom, täcktes låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till bestämmelser *dels* innefattande förbud mot instiftande av nya fideikommiss i lös egendom, *dels* ock innebärande ett upphävande av samtliga befintliga familjefideikommissstiftelser samt ordnande av rättsförhållandena vid siste innehavarens död.

Det är utom allt tvivel, att fideikommissinstitutionen icke uppbäres av den moderna åskådningen. För denna åskådning innebär det något stötande, att besittningen av jorden skall vara på visst sätt för all framtid reglerad genom ett enskilt förordnande, i allmänhet tillkommet utan någon hänsyn till intressen och förhållanden, vilka skulle kunna giva berättigande åt dess fortbestånd. Ej sällan innehålla fideikommissstiftelseurkunderna stadganden och villkor, som icke blott förekomma fullkomligt godtyckliga och meningslösa, utan även kunna vara skadliga för dem, till vilkas fördel själva förordnandet gjorts, och för det allmänna. Det må endast erinras om, hurusom familjefideikommissier inrättats under villkor, att fideikommissarierna skulle

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 14 saml. 94 häft. (Nr 279.) 1

viss tid av året uppehålla sig på fideikommisssegendomen, att han skulle leva ogift eller icke finge bekläda något statens ämbete. Fideikommiss hava även gjorts, hvilkas innehavare varit ålagda att använda godsets avkastning eller viss del därav till egendomens förökande under enahanda fideikommissvillkor. Vad ett förordnande som det sist omnämnda, om det finge realiserats, skulle innebära, ligger i öppen dag.

Erfarenheterna om fideikommissinstitutionens verkningar och de i nyare tid med allt större skärpa framträdande kraven på ett intensivt tillgodogörande av jordens avkastningsmöjligheter visa även otvetydigt, att nämnda institution står i strid mot de syften, som nationalekonomiskt och socialt alltmera framträtt såsom eftersträfvansvärda. Det är uppenbart, att en alltför stor fastighet i en enda innehavares hand måste lämna mindre avkastning, än om den är fördelad mellan flera ägare. Vid brukandet av en stor lantegendom lämnas enligt sakens natur ofta i fastigheten liggande förvärvsmöjligheter obegagnade, vilka tillgodogöras vid det s. k. mindre jordbruket. Fideikommisssegendomarna, som oftast äro av mera betydande omfattning, erfordra även för en rationell skötsel ett stort rörelsekapital, som ofta icke är till finnas. De svårigheter att av stora jordbruksegendomar erhålla en tillräcklig och skäligen avkastning, som sålunda förefinnas, hava även ofta föranlett, att dessa fastigheter, där så kunnat ske, styckats i mindre egendomar eller tomter, som sålts till olika personer. Detta sammanhänger även med strävandena hos skilda klasser att förvärva jord och hem på egen grund. Såväl utomlands som i Sverige har under senare tider egnahemsrörelsen varit föremål för statsmakternas uppmärksamhet och understöd, och ett därmed i social betydelse jämställt spörsmål är strävandet att bevara ett självägande bondestånd samt, där så ske kan, befordra uppkomsten av en jordägande befolkning. För denna den moderna utvecklingens riktning mot den fasta egendomens delning på allt flera händer ställer sig fideikommissstiftelsernas befintlighet bestämt och i vårt land — varest familjefideikommissstiftelserna omfatta en icke ringa del av all rikets jordbruksfastighet, — ej obetydligt hindrande.

Fastighets egenskap av fideikommiss har ock stundom föranlett dess innehavare att bruka egendomen på sådant sätt, att den på kort tid lämnat största möjliga avkastning, som kunnat bilda ett till fördelning mellan fideikommissariens övriga arvingar tillgängligt kapital, utan att hänsyn därvid tagits till egendomens framtida bestånd. Stundom har grov misshushållning med dylik egendom ägt rum under fardagstiden, då en avliden fideikommissaries stärbhusdelägare sökt bereda sig största möjliga fördel av densamma, innan den skulle av ny fideikom-

missarie tillträdas. De skäl, som även av dem, vilka anse familjefideikommissstiftelser i och för sig otidsenliga och olämpliga, icke sällan anföras mot upphävande av *bestående* sådana stiftelser, äro av övertvägande rent juridisk art. I främsta rummet har sålunda mot förslag av sistberörda innebörd invänts, att vad som tillkommit under skydd av bestående lag icke får rubbas. Men enligt riksdagens uppfattning beror denna invändning, även om frågan skärskådas från enbart formellt juridisk synpunkt och om familjefideikommissstiftelsen betraktas såsom ett rent privaträttsligt institut, på en missuppfattning. Det torde nämligen icke av någon bestridas, att en civillag kan upphävas, då dess bestämmelser äro föråldrade. Ett sådant upphävande bör dock naturligen icke utan nödtvång få retroaktiv verkan. I förevarande fall är något sådant icke heller ifrågasatt. De vid tiden för ett upphävande av familjefideikommissen levande fideikommissariernas rätt måste givetvis lämnas oförkränt. De vid nämnda tidpunkt levande personer åter, som endast hava en eventuell rätt till fideikommissegendomen, d. v. s. för vilka föreligger möjlighet att komma i besittning därav, kunna icke anses, juridiskt taget, kränkta genom en lagstiftning, vilken upphäver en rättighet, som de för sin del ej ännu förvärvat. Att beträffande familjefideikommissstiftelserna vidtaga en sådan förändring som den ifrågavarande lär icke innefatta en större omstörtning eller ett svårare avvikande från hävdvunna rättsbegrepp än vad år 1845 i vårt land ägde rum, då vid den tiden levande broder berövades sin större rätt framför syster i där-efter fallande arv.

Det enda, som då skulle med avseende å fideikommissstiftelsernas upphävande kvarstå såsom föremål för någon betänksamhet, vore det därigenom skeende åsidosättandet av den persons vilja, som en gång instiftat fideikommisset. Däröfver torde dock all rättsvetenskap vara ense, att en rättskränkning endast kan tillfogas en person, som i det närvarande innehar och uppbär själva rättigheten. De, som gått ur tiden, hava inga grundade anspråk, att deras uppfattning av vad fordom kan hava varit riktigt och av förhållandena påkallat skall gälla såsom oföränderlig lag för kommande tider med annat åskådningssätt och andra behov.

Ett fideikommiss är, såsom ovan anförts, med hänsyn till de regler, som gälla för dess bildande, ett arvsrättsligt institut. Men i anseende till sin faktiska gestaltning och sina verkningar kan detta institut åtminstone i viss mån betraktas även såsom en stiftelse i detta ords juridiska bemärkelse. En stiftelse anses i allmänhet uppkomma därigenom, att egendom överlåtes att stadigvarande förvaltas för främjande av

lovligt särskilt ändamål. I stiftelsebegreppet ligger ingenting, som hindrar, att stiftelser kunna upprättas jämväl för annat ändamål än ett i egentlig mening allmännyttigt syfte, och de kunna således avse endast medlemmar av viss släkt eller vissa släkter och åsyfta tillgodoseende av rent enskilda intressen utan betydelse för det allmänna. Men en stiftelse är emellertid alltid också en i viss mån allmän inrättning och måste av denna anledning i vida högre grad än de enskildes inbördes rättsförhållanden vara underkastad det allmännas överseende och kontroll. Sedan lång tid tillbaka har det därför — utan att, då ännu icke en allmän lagstiftning om stiftelser kommit till stånd, uttrycklig bestämmelse härom finnes — varit en på sakens natur grundad praxis, att Eders Kungl. Maj:t på administrativ väg meddelat ändringar i de av enskilde till allmänna ändamål gjorda stiftelser, då vad i stiftelseurkunderna föreskrivits befunnits otillämpligt eller föråldrat, samt medelst tilläggsbestämmelser utfyllt luckor i sådana urkunder. Till stiftelsens begrepp och natur hör även, att densamma kan förklaras hava upphört, då den icke längre motsvaras av något förnuftigt ändamål, eller det ändamål, varför den bildats, blivit omöjligt att ernå.

Såsom av det ovan anförda framgår, är dock frågan om upphävande av fideikommissstiftelser i fast egendom icke blott en teoretiskt juridisk fråga, utan även en viktig praktisk och social angelägenhet. Och denna senare hänsyn måste också tillerkännas ett betydande inflytande vid avgörandet.

Riksdagen finner sålunda icke från någon synpunkt befogad invändning kunna göras mot att omsider giva förevarande fråga sin slutgiltiga lösning i den av motionären angivna riktningen. För envar bör det stå klart, att detta spörsmål hör till dem, som icke kunna avvisas, utan måste återkomma, till dess detsamma vunnit det fulla beaktande, som ensamt överensstämmer med en nyare tids krav.

Man bör emellertid enligt riksdagens mening se till, om man icke, för den händelse ett upphävande av dessa stiftelser genomföres, genom en sådan åtgärd omintetgör en till äventyrs förefintlig god och fördelaktig verkan av fideikommissinstitutionen. Riksdagen får i detta hänseende erinra därom att de skogar, som finnas å fideikommisssegendommar, ofta äro av betydande omfattning och att desamma otvivelaktigt i flera fall undgått att bliva skövlade därigenom, att dessa egendommar icke kunnat försäljas eller styckas samt innehavts av personer, vilka i sin egenskap av fideikommissarier ansett tillbörligt och angeläget att icke genom avverkning minska det till egendomarna hörande skogskapitalet. Å andra sidan har hitintills också ofta inträffat, att en fideikommissarie av

olika anledningar alldeles skövlut skogen, oaktat ett dylikt förfogande över skogen stått i strid med själva fideikommissstiftelsens ändamål, som ju är, att innehavaren av fideikommisset endast skall åtnjuta egendomens avkastning samt fideikommisskapitalet med vad därtill hörer ograverat bevaras åt alla fideikommissarier. Med hänsyn härtill anhöll även 1903 års riksdag, att Eders Kungl. Maj:t måtte låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser i syfte att förekomma, att de till fideikommissegendomar hörande skogar utsattes för sådan behandling, att därigenom skogskapitalets fortfarande avkastningsförmåga äventyrades. Man ansåg följaktligen med avseende å dessa skogar egendomarnas egenskap av fideikommiss utgöra en särskild anledning att stadga ett uthålligt bruk av skogarna. Riksdagen framböll även, hurusom särskilt i vissa delar av vårt land, exempelvis Skåne, fideikommisskogarna egentligen vore de enda skogar av någon betydelse, som funnes, och att det vid sådant förhållande vore tydligt, att för dessa landsdelar fideikommisskogarnas oförminskade bibehållande och rationella vård vore av den största betydelse.

För vår tids uppfattning står det synnerligen klart, att en god hushållning med landets skogar är en utomordentligt viktig nationell angelägenhet. Riksdagen vill därför endast i detta sammanhang framhålla önskvärdheten av att, om familjefideikommissstiftelser i fast egendom avskaffas, för dessa egendomars skogar samtidigt påbjudes en ordnad hushållning under offentlig kontroll eller att, om 1903 års riksdags berörda framställning skulle hava föranlett någon åtgärd i denna riktning, innan ett sådant upphävande av fideikommissinstitutionen beträffande fastighet äger rum, sistberörda åtgärd icke må medföra ett avskaffande av en redan å nu ifrågavarande skogar anordnad ordentlig hushållning.

Sedan förevarande spörsmål vid flera föregående tillfällen varit föremål för riksdagens behandling, beslöt 1909 års riksdag, efter sammanjämkning av kamrarnas skiljaktiga beslut, att i skrivelse till Eders Kungl. Maj:t anhålla, det Eders Kungl. Maj:t ville låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lagbestämmelser, på vilka villkor lantfastighet, som utgjorde fideikommiss, skulle kunna av innehavaren helt eller delvis säljas mot det att köpeskillingen i stället sattes såsom fideikommiss. Detta riksdagens beslut anmäldes hos Eders Kungl. Maj:t genom skrivelse den 16 mars 1909.

Med den ståndpunkt, riksdagen enligt vad av det ovan anförda framgår principiellt intager i frågan, kan det medlingsförslag, som vid

1909 års riksdag slutligen vann båda kamrarnas godkännande, tydligen icke anses innefatta en tillfredsställande eller än mindre en slutgiltig lösning. Då 1909 års riksdagsskrivelse, oaktat den långvariga förberedelse, ärendet tidigare undergått inom riksdagen, ännu icke föranlett något förslag till riksdagen, synes anledning föreligga till frågans förnyade upptagande; och har riksdagen härvid, i anslutning till motionärens framställning, ansett sig böra hos Eders Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag i syfte att den nuvarande fideikommissioninstitutionen måtte i huvudsak upphävas.

De grunder av såväl rättslig som statsekonomisk natur, vilka äro bestämmande för riksdagens sålunda uttalade ståndpunkt, hänföra sig uppenbarligen i övervägande grad till fideikommissionstiftelser i fast egendom. Beträffande dylika stiftelser i lös egendom synes förhållandet däremot i viss mån vara ett annat. Såvitt riksdagen har sig bekant, saknas för närvarande utredning angående den omfattning, i vilken lös egendom erhållit fideikommissionnatur, och angående de olika ändamål, för vilka sådana stiftelser tillkommit. Erfarenheten har emellertid givit vid handen, att denna institution understundom kunnat främja en uppgift av allmän och kulturell betydelse, såsom då samlingar av historiskt, konstnärligt eller vetenskapligt värde kunnat under en lång tidsföljd sammanhållas och bevaras från skingring därigenom, att egendomen erhållit egenskap av fideikommission. Då det otvivelaktigt måste anses synnerligen önskvärt, att liknande stiftelser icke för framtiden omintetgöras, synes vid en blivande utredning rörande fideikommissioninstitutionens upphävande särskild uppmärksamhet böra ägnas åt nu berörda förhållande.

Med stöd av vad sålunda anförts får riksdagen anhålla, att Eders Kungl. Maj:t täcktes, efter verkställd utredning rörande de i riket bestående fideikommissionstiftelser i såväl fast som lös egendom, taga under övervägande, *dels* på vilka villkor nu bestående fideikommissionstiftelser må, där ej särskild anledning till undantag föreligger, kunna upphävas, *dels ock* huruvida och på vad sätt bestämmelser, innefattande förbud mot instiftande av nya fideikommission i lös egendom, må kunna meddelas samt därefter för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 22 september 1914.

Med undersåtlig vördnad.